

Gabriela BIRIȘ, Universitatea din Craiova
Diana Viorela IONESCU, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Elisabeta ȘOȘA, Universitatea din Craiova

PENTRU UN DICȚIONAR DE ANTONIME ȘI CORELATIVE

Comunicarea noastră pornește de la proiectul unui dicționar de antonime și corelative ce urmează a fi publicat sub egida Institutului Limbii Române ca Limbă Europeană din Cluj-Napoca, pe care vom încerca să-l prezentăm în continuare.

Am optat pentru un dicționar de antonime destinat străinilor, deoarece, așa cum observa R. Sîrbu, relevarea opozițiilor antonimice în descrierea sensurilor are în dicționarele explicative un caracter sporadic și incomplet[1]. Pe de altă parte, majoritatea dicționarelor de antonime disponibile pentru limba română (Bucă și Vințeler: *Dicționar de antonime*, 1996, Vințeler: *Dicționar de antonime*, 1974, 1996, 1997, 1998, 2002 - vol. I: A-G, vol. II: H-Z, *Dicționar de antonime al limbii române*, 1990) sunt concepute pentru vorbitori nativi, prezentând o serie de caracteristici care pot îngreuna accesul străinilor la aceste instrumente de studiu: abundența exemplelor literare sau paremiologice românești, număr mare de intrări (2000 la Bucă și Vințeler, 1996, respectiv 5200 de perechi antonimice la Vințeler, 2002) care depășesc mult numărul cuvintelor din vocabularul minimal al românei. Or, atât străinii care învață româna, cât și românii care studiază limbi străine sau traducătorii în și din limba română au nevoie, cu siguranță, de cunoașterea perechilor antonimice frecvent folosite în limba proprie sau în cea pe care tocmai și-o însușesc.

Structurarea intrărilor din lucrarea noastră a fost determinată de caracteristicile claselor antonimice, care se constituie printr-un dublu proces de selecție: pornind de la polisemie și urmărind antonimele fiecărui sens în parte, și prin raportare la sinonimele fiecărui sens, plecând de la o clasă sinonimică [2]. De altfel, multe dintre cele mai noi lucrări lexicografice de profil din literatura de specialitate internațională (*The Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms*, 1999, 2007, Henri Bertaud du Chazaud: *Dictionnaire des synonymes et des contraires*, Le Robert, 1997, *Grand dictionnaire des synonymes et contraires*, Larousse, 2004) tratează sinonimia și antonimia simultan, tocmai datorită complexelor relații semantice constituite în lexicul unei limbi, puse în evidență de structuralismul lingvistic. Corelația dintre sinonime și antonime a făcut obiectul multor studii românești [3], așa încât nu vom insista asupra acestui aspect.

Ceea ce propunem cu acest dicționar este o abordare sincronică a **antonimelor paradigmatică (lexicale și gramaticale)** [4], criteriul principal al alegerii fiind cel al uzului curent. Ne-au interesat numai acele cuvinte aflate în uz în **româna citadină** [5].

Pentru selectarea intrărilor am optat pentru confruntarea a două lucrări concepute ca instrumente de învățare a românei sau ca instrumente de traducere: *Vocabularul minimal al limbii române curente cu indicații gramaticale complete tradus în germană, franceză, italiană, spaniolă* (Demiurg, 1994) și *Dicționarul esențial* inclus în *Dicționarul poliglot* (Teora, 2001). Ambele operează cu conceptul de *vocabular minimal* sau *vocabular esențial*, util din punct de vedere pedagogic pentru delimitarea unui număr minim de cuvinte necesare învățării limbii române de către străini. Au rezultat aproape 1500 de cuvinte. Pe parcurs am mai eliminat, iar acum avem proximativ 650 de intrări, cu omonimii gramaticale cu tot (de ex., *relativ*^{1,2}, adj. și adv., *alb* adj. și subst. ș. a.). Eliminarea cuvintelor s-a făcut din următoarele motive:

1. sens poetic, figurat:

- *desăvârși* ≠ *lichida*
- *da* ≠ *a întoarce*
- *da* ≠ *a lăsa*
- *tânăr* ≠ *înaintat, vechi*
- *total*^{1,2} aj. m. ≠ *particular*

- *trezi* ≠ *pieri*
- *lat* ≠ *ascuțit*

2. sens arhaic, ieșit din uz:

- *domn* ≠ *duduie* (sensul lui domn ca „nobil feudal” a fost eliminat)
- *deștept* ≠ *adormit*

3. din motive tipografice:

- participiile care nu aduc nimic nou față de verbele de la care provin:

Exemplu: **DA/T** (aj. m., -tă f.; pl. -ți, -te) ≠ **1. adunat** • **2. căpătat** • **3. cerut** • **4. luat** • **5. primit** • **6. refuzat** • **7. respins** • **8. retras** • **9. strâns**).

Intenția noastră a fost de a nu lărgi prea mult lista de cuvinte și de a insista pe polisemia cuvintelor, fiecare sens având un alt antonim (de ex. *bun* ≠ *crud* (despre persoane și despre alimente sau fructe), *defect* (despre aparate, mecanisme), *fals* (despre persoane, documente, bijuterii sau despre teorii, idei etc.), *greșit* (despre teorii, ipoteze, rezultate etc.), *incapabil* (despre posibilități intelectuale la elevi, studenți), *inutil* (cu referire la lucruri, sfaturi, învățăminte etc.), *neplăcut* (despre vești), *prost* (despre vreme, produse sau despre dotarea intelectuală a cuiva), *rău* (despre ființe sau despre vreme), *slab* (despre calitățile profesionale ale cuiva), *stricat* (despre alimente)). Am dorit ca structura fiecărui articol de dicționar să cuprindă elemente informative care să-l ajute pe un străin să poată înțelege și folosi corect cuvintele date. Acestea sunt:

- **indicarea antonimelor existente pentru un anumit cuvânt**, în ordine alfabetică, de exemplu:

adevărat ≠ *artificial*, *fals*, *falsificat*, *greșit*, *inventat*, *ireal*, *închipuit*, *mincinos*, *neadevărat*, *prefăcut* sau *frumos* ≠ *cumplit*, *închis*, *întunecat*, *neplăcut*, *oribil*, *prost*, *urât*,

antonime care apoi, în redactare, au format câte o pereche antonimică cu cuvântul dat, în cazul citat, cu *adevărat*, respectiv cu *frumos*. Procedând așa, am putut introduce în listă și **antonimele gradabile** de forma *cald* ≠ *frig*, *ger*, *răcoare*, ordonate alfabetic în caseta de bază și în ordinea crescândă a gradației în redactarea propriu-zisă (*răcoare*, *frig*, *ger*). E adevărat că nu întotdeauna se poate găsi o formulă acceptabilă pentru toate situațiile de acest fel. Am introdus, de asemenea, și antonime asimetrice, ca *uriaș* ≠ *mic*, *frumos* ≠ *cumplit*, *oribil* etc. (în care unui superlativ i se opune un pozitiv);

- **flexiunea** (după ultimele norme din DOOM₂) (gen și număr la adjective, plural la substantive, iar la verb formele flexionare date în DOOM₂);

- **domeniul de referință**, un fel de hiperlexem, de exemplu: despre obiecte / oameni / ființe / plante / acțiuni etc. - cu **traducerea lor în engleză**;

- la verbe s-a indicat întotdeauna **subiectul acțiunii** (*cineva* ~ , *ceva* ~), cu precizarea acestuia în paranteză dreaptă de fiecare dată când nu este vorba despre persoane, de exemplu: *cineva* [sportiv; persoană juridică etc.]~ ; *ceva* [vehicul; aparat de zbor; armată etc.] ~);

- **definiția cuvântului-titlu**, cu **traducerea ei în engleză**;

- **sinonime** - dacă există - pentru cuvintele aflate în antonimie;

- **traducerea în engleză a perechii de antonime**.

Pentru o mai bună perspectivă a structurii semantice a fiecărui cuvânt, redactarea este făcută sub formă de **casete**, în care antonimele sunt prezentate alfabetic, ceea ce ușurează consultarea dicționarului - deci un motiv practic - , dar a fost preferată și din cauza dificultății de a stabili ierarhii ale antonimelor în toate situațiile.

Utilizarea casetelor oferă posibilitatea de a trata împreună și **antonimele gradabile**, mai puțin puse în evidență de dicționarele existente: în acest caz, intrarea este reprezentată cel mai frecvent de unul dintre termenii extremi - care intră în opoziție cu termenii medii, până se ajunge la punctul maxim de pe scara de gradație (*cald* -*geros*). Uneori gradația este asimetrică, alteleori din listă lipsește unul dintre termenii extremi (cuvântul nu face parte din vocabularul minimal, româna nu dispune de un termen corespunzător sau, dacă acesta

(9) **anotimpurile:** *iarnă / iarna ≠ vară / vara*
primăvară / primăvara ≠ toamnă / toamna

(10) **părți ale casei:** *parter ≠ etaj, subsol*
pivniță ≠ pod
podea ≠ plafon, tavan

(11) **grade de rudenie:** *socru, soacră ≠ ginere, noră*

(12) **formații prefixate cu:**

a- : *normal ≠ anormal*

des-/dez-: *acoperi ≠ descoperi; compune ≠ descompune; crește ≠ descrește; face ≠ desface; împacheta ≠ despacheta; încălța ≠ descălța; încărca ≠ descărca; înființa ≠ desființa; prinde ≠ desprinde; agreabil ≠ dezagreabil; aproba, aprobare ≠ dezaproba, dezaprobare; avantaj ≠ dezavantaj; iluzie ≠ deziluzie; îmbrăca ≠ dezbrăca; îngropa ≠ dezgropa etc.*

i- / in- / im- : *acceptabil ≠ inacceptabil; emigra ≠ imigra; legal ≠ ilegal; mobil ≠ imobil; posibil ≠ imposibil etc.*

ne-: *adevăr, adevărat ≠ neadevăr, neadevărat; așteptat ≠ neașteptat etc.*

(13) **forme pronominale:** *același (adj.) ≠ alt, același (pron.) ≠ altul; acest (adj.), acesta (adj., pron.) ≠ acela, celălalt; ceva ≠ nimic; cineva ≠ nimeni etc.*

Au existat deci numeroase dubii în privința criteriilor de selecție a antonimelor. Normal, antonimele clasice de tipul *bine ≠ rău, aproape ≠ departe, a veni ≠ a pleca* nu au ridicat probleme. Am vrut însă ca în dicționar să intre și antonime din seria corelativelor [6], care ar fi foarte utile pentru străini. Astfel, am eliminat cuvintele din *Dicționarul minimal* formate cu sufixe moționale, pentru exprimarea opoziției de sex (*român ≠ româncă, grec ≠ grecoaică, dar și scriitor ≠ scriitoare, profesor ≠ profesoară* sau *ziarist ≠ ziaristă*), păstrându-le doar pe acelea la care opoziția de sex se exprimă heterolex: *frate ≠ soră, unchi ≠ mătușă, naș ≠ fin* etc. (din categoria gradelor de rudenie) sau *bou ≠ vacă* ș. a. De asemenea, fiind un apelativ, l-am păstrat pe *domn ≠ doamnă, domnișoară* (pe *duduie*, deși este în *Dicționarul minimal*, nu l-am introdus decât ca sinonim pentru *domnișoară*). Fiindcă apare opoziția *tânăr ≠ bătrân*, am crezut este necesar să includem și perechile de substantive în care este exprimată opoziția de generație (*bunic, bunică ≠ nepot, nepoată; părinte ≠ fiu, fiică; socru, soacră ≠ ginere, noră*).

Pentru că în unele lucrări apar perechi cum sunt *deal ≠ vale* sau *cer ≠ pământ*, am dat serii de cuvinte care se află pe o axă verticală, orizontală sau pe o axă de simetrie: la **forme de relief**, începând cu nivelul cel mai de jos *vale* și terminând cu ... *vârf, culme* (*vale ≠ creastă, culme, deal, munte* - precizăm, ordinea este alfabetică în casetă, dar în redactare este indicată creșterea de altitudine), la **structura casei** (*parter ≠ subsol, etaj, podea ≠ tavan, pod ≠ pivniță*), la **plante** (*rădăcină ≠ vârf*), la **om** (*cap ≠ picioare; față ≠ ceafă, spate*), la **om, clădiri sau lucruri** (*față ≠ dos, spate; piept ≠ spate*). Pentru că am indicat și flexiunea, am tratat separat cuvintele cu valori gramaticale diferite (adjectiv și adverb, adjectiv și substantiv, numerotând aceste intrări (de exemplu, cuvântul *absolut* are două intrări: *absolut¹ ≠ relativ¹ adj.; absolut² ≠ relativ² adv.*; la fel *alb¹ ≠ negru¹ adj. și alb² ≠ negru² (subst. n., fără pl.)*).

Redăm mai jos, spre exemplificare, caseta verbului **A (SE) CĂSĂTORI ≠ A (SE) DESPĂRȚI; A DIVORȚA:**

CĂSĂTORI (a (se) ~) (vb IV, ind. prez.1, 6 (mă/se) prez.1, 6 (mă/se) căsătoresc , imperf. 3 (se) căsătorea ; conj. prez. 3, 6 să (se) căsătorească) ≠	DESPĂRȚI (a (se) ~) (vb IV, ind. prez.1, 6 (mă/se) despart , imperf.3 (se) despărțea ; conj. prez. 3, 6 să (se) despartă)
DIVORȚA (a ~) (vb I, ind. prez. 3, 6 divorțează)	
(cineva ~ / sb ~)	
• a (se) căsători	• a (se) despărți • a divorța
„a (se) uni prin căsătorie / join in marriage ”	„a desface o căsătorie / cause people to come apart ”
Sin: a (se) însura (pentru bărbați), a (se) mărita (pentru femei)	Sin: a divorța , a (se) separa
join in marriage, get married	separate, divorce

și pe cea a adjectivului **BUCUROS** ≠ **NECĂJIT**; **SUPĂRAT**; **TRIST**:

BUCUR/OS (aj. m., oasă f.; pl. -oși, -oase) ≠	NECĂJIT (aj. m., -tă f.; pl. -ți,-te) SUPĂRA/T (aj. m., -tă f.; pl. -ți,-te) TRI/ST (aj. m., -stă f.; pl. -ști, -ste)
a) (d. persoane / of people)	
• bucuros	• necăjit • supărat • trist
„care încearcă, exprimă sau sugerează o senzație de bucurie / undergoing or suggesting joyfulness, expressing spiritual satisfaction ”	„care are, exprimă sau sugerează o durere sufletească sau care și-a pierdut buna dispoziție / having or expressing spiritual pain, lacking in cheerfulness ”
Sin: <i>fericit, mulțumit, satisfăcut, vesel, voios</i>	Sin: <i>abătut, amărât, deprimat, indispus, întristat, mâhnit</i>
happy, glad, joyful, cheerful, satisfied	sad, dispirited, upset, sullen, cheerless, desolate, sorrowful
b) (d. viață, mod de trai / of life, living)	
• bucuros	• necăjit
„plin de bucurii, îndestulat, fără lipsuri etc. / full of joy, ease, comfort, etc. ”	„plin de supărări, de neajunsuri, de lipsuri etc. / full of sadness, deficiency, paucity, etc. ”
Sin: <i>fericit, mulțumit, vesel, satisfăcut</i>	Sin: <i>amărât, chinuit, mizerabil, trist</i>
happy, joyful, cheerful	grievous, sad, miserable, cheerless
	• trist
„plin de bucurie / full of joy ”	„plin de tristețe / full of sadness ”
Sin: <i>fericit, vesel</i>	Sin: <i>amărât, întristat</i>
happy, joyful, cheerful	sad, miserable, grievous

După cum se poate observa, intrarea din partea stângă a casetei are ca antonime cuvintele incluse în caseta din dreapta, redate în ordine alfabetică. Acestea pot fi sau nu sinonime între ele. Există însă și situații în care intrarea propriu-zisă este urmată de sinonime, în acest caz este nevoie de explicațiile suplimentare din afara casetei propriu-zise pentru a se putea selecta perechea de antonime, deoarece lectura în corespondență stânga-dreapta, primul rând cu primul rând ș.a.m.d. nu este posibilă pentru toate domeniile de referință. Spre exemplu, *a (se) retrage* și *a păstra* nu pot fi selectate ca pereche antonimică pentru că *a se retrage* funcționează în antonimie numai cu *a reveni*, ceea ce înseamnă că nu este suficientă parcurgea doar a casetei principale, unde sunt date intrările (în stânga) și perechile lor (în dreapta), ci și toate celelalte casete, pentru a se vedea, în oglindă, diferențele semantice dintre cuvintele vizate.

ABANDONA (a ~) (vb I, ind. prez. 3, 6 abandonează) PĂRĂSI (a ~) (vb IV, ind. prez. 1, 6 părăsesc , imperf. 3 părăsea ; conj. prez. 3, 6 să părăsească) RENUNȚA (a ~) (vb I, ind. prez. 3, 6 renunță) RETRAGE (a se ~) (vb III, ind. prez. 3, 6 mă/se retrag , imperf. 3 se retrăgea , perf. s.1 mă retrăsei , 4 ne retrăserăm ; part. retras) ≠ (cineva ~ / sb ~)	PĂSTRA (a ~) (vb I, ind. prez.3, 6 păstrează) REVENI (a ~) (vb IV, ind. prez. 1, 6 revin , 2 revii , 4 revenim , imperf.3 revenea ; conj. prez..3, 6 să revină ; imper. 2 revino)
• a abandona • a se retrage	• a reveni
„a renunța la ceva (la o activitate, la o funcție, la o organizație etc.) / to give sth up (as an activity, position, membership, etc.) ”	„a relua ceva (o activitate), a se reîntoarce (la o funcție, într-o organizație etc.) / to begin sth again (as an activity, a position, a place in an organisation, etc.) ”
Sin: <i>a se lăsa, a părăsi, a renunța</i>	Sin: <i>a relua, a reîncepe</i>
abandon, give up, leave	Resume
• a abandona • a părăsi	• a reveni
„a pleca dintr-un loc, de lângă o persoană / to leave a place or a person ”	„a veni înapoi (la persoana sau la locul de unde a plecat) / to come back to a place or to sb ”

Sin: a lăsa, a părăsi	Sin: a se înapoia, a se întoarce, a se reîntoarce
abandon	Return
• a părăsi • a renunța	• a păstra
„a nu mai ține ceva în posesia sa / to give sth up”	„a ține mai departe ceva în posesia sa / to continue to have sth”
Sin: a abandona, a arunca, a lăsa	Sin: a menține, a reține
leave, abandon, renounce	keep, retain
• a renunța	• a reveni
„a înceta de a mai face ceva / to stop doing sth”	„a relua o activitate întreruptă / to begin sth again or continue sth after stopping for a time”
Sin: a abandona, a lăsa	Sin: a relua
give up, abandon, renounce	Resume

Una din noutățile dicționarului pe piața românească este **caracterul bilingv: română-engleză**, fiind indicate traduceri pentru **cuvântul-titlu**, **antonimul** sau **antonimele sale**, **descrierea fiecărei perechi de antonime** sub mai multe aspecte: **domeniul de referință** (spre exemplu: despre obiecte / oameni / ființe / plante / acțiuni etc.); **definiția de dicționar a cuvintelor sinonime** – dacă traducerea acestora poate ajuta la identificarea celui mai bun corespondent al intrării în limba engleză. Definițiile de dicționar ale intrărilor au fost verificate cu cele din DEX (1996) și din Micul dicționar academic (2001 – 2003).

NOTE

[1] R. Sîrbu, 1977: 5.

[2] Bidu-Vrânceanu Angela și Narcisa Forăscu, 1984:118.

[3] Lucia Wald, 1970, R. Sîrbu, op.cit., Vințeler, 1981; Ileana Mureșan, 2005. Maria Iliescu, 1977: 43.

[5]. Maria Iliescu, 1994: 7.; Flora Șuteu, 1998:180.

[6]. Termenul nu e utilizat în lingvistica românească pentru relații lexicale, ci doar cu sensul din sintaxă sau din fonologie, v. DȘL s. v.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Bidu-Vrânceanu, Angela și Forăscu, Narcisa (1984). *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română*. Timișoara: Facla.

Bidu-Vrânceanu, Angela e.a. (2001). *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira (DȘL).

Iliescu, Maria (1977). *Antonimele: încercare de definire și de clasificare*, în PLG VII, p. 39-53.

Iliescu, Maria e.a. (1994). *Vocabularul minimal al limbii române curente cu indicații gramaticale complete tradus în germană, franceză, italiană spaniolă*. București: Editura Demiurg (Ed. I Vocabularul minimal al limbii române (tradus în franceză, engleză și spaniolă), București, EDP, 1981).

Iliescu, Maria e.a. (2001). *Dicționar poliglot: română, engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă*. București: Editura Teora.

Mureșan, Ileana (2005). *Polisemia în limba română*. Cluj-Napoca: Casa cărții de știință.

Sîrbu, Richard (1977). *Antonimia lexicală în limba română*. Timișoara: Facla.

Șuteu, Flora (1998). *Româna citadină*, în: *Études romanes dédiées à Maria Iliescu*, Craiova: Editura Universitaria, p. 180-181.

Vințeler, Onufrie (1981). *Probleme ale corelației dintre sinonime și antonime*, în Studii și articole vol. II, Baia Mare.

Wald, Lucia (1970). *Antonimele în sistemul lexical (cu exemple din limba latină)* în: *Sistemele limbii*. București: Editura Academiei.

ABSTRACT

The present paper tackles on a project to elaborate a bilingual (Romanian – English) dictionary of antonyms and correlatives, to be issued under the aegis of the Institute of Romanian Language as a European Language in Cluj-Napoca. Such a dictionary has been approached as one of the main working tools within the process of teaching / learning antonymy in Romanian. Conceived from the perspective of a non-native user of Romanian, the dictionary will operate a basic list of entries, established on Vocabularul minimal al limbii române (Basic Vocabulary of Romanian, coordinated by Maria Iliescu, 1994, 2001), emphasizing the polysemy of these entries, by: a) the lexicographic definition of the meanings, b) the relations of synonymy and antonymy seen in indeterminacy, and c) providing the English translation of the definitions, entries and their antonyms. The selection of the antonymic categories included in the dictionary will follow preset criteria, thus aiming to catch the most interesting aspects of this complex phenomenon.